

Slepice, nebo vejce?

Utváření občanských postojů mladých lidí prostřednictvím občanské participace

Mgr. et Mgr. Jan Šerek, Ph.D.

Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny / Katedra psychologie
Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity

Osnova

- Občanská participace českých adolescentů
- Podpora občanské participace prostřednictvím utváření postojů
- Postoje a participace – slepice, nebo vejce?
- Dva příklady našich studií – efekt participace na postoje
- Další příklad – důležitost kontextu participace
- Praktické důsledky

Občanská participace v adolescenci

- Aktivita s účelem něco ovlivnit či změnit ve veřejné sféře
- Vedená vlastní představou nějakého obecného dobra

Občanská participace v adolescenci

- Aktivita s účelem něco ovlivnit či změnit ve veřejné sféře
- Vedená vlastní představou nějakého obecného dobra

Různé typy a typologie

- Institucionalizovaná (reprezentativní)
- Protestní
- Ekonomická / konzumerismus
- Vyjádření vlastního názoru a přesvědčování
- Dobrovolnictví a přímé pomáhání

Důležitost participace v adolescenci

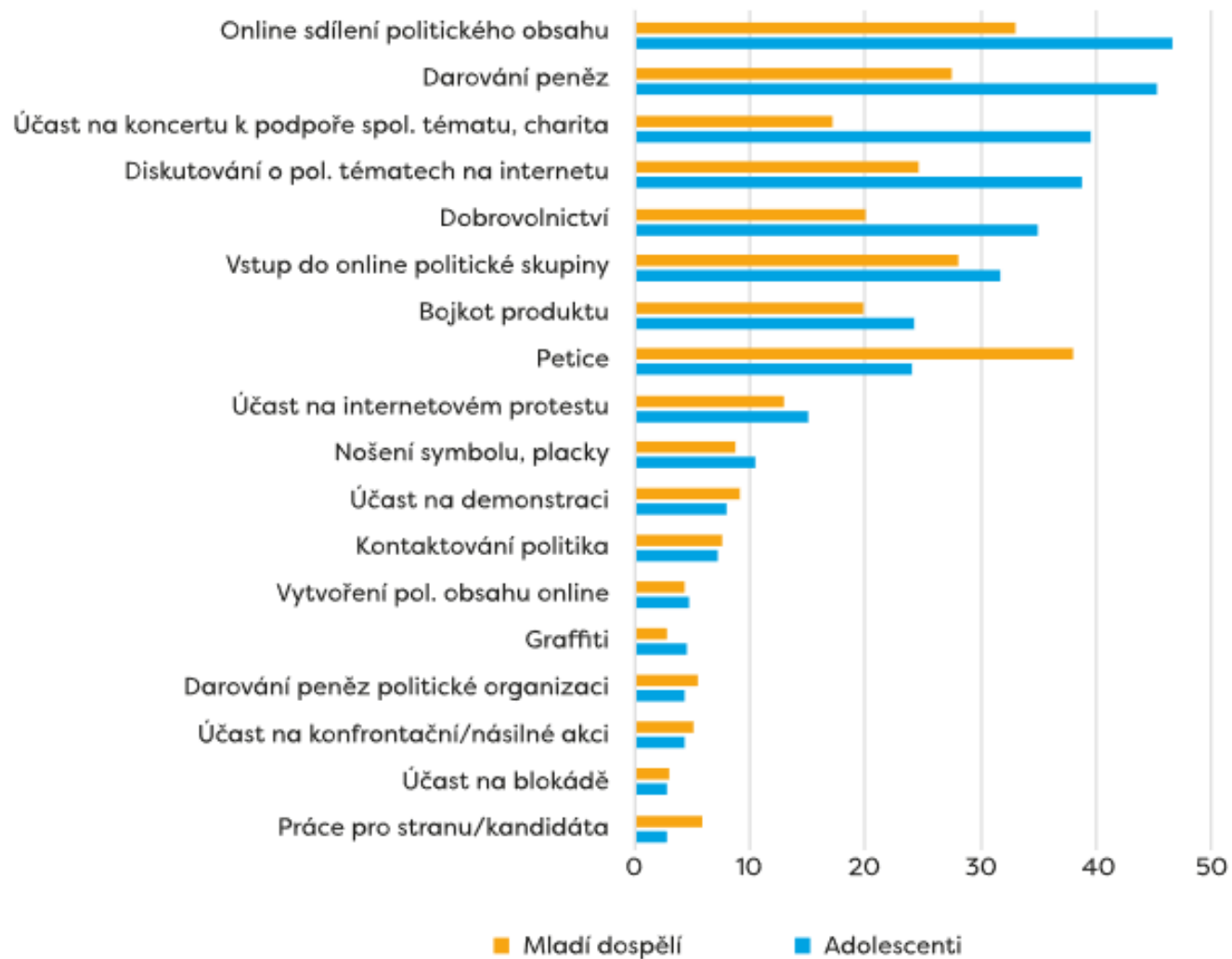
- Individuální benefity
 - Duševní zdraví
 - Vývoj identity
- Kolektivní benefity
- Dlouhodobé benefity (politická socializace)
 - Adolescence jako formativní období („hypotéza vnímavých let“)

Současní čeští adolescenti

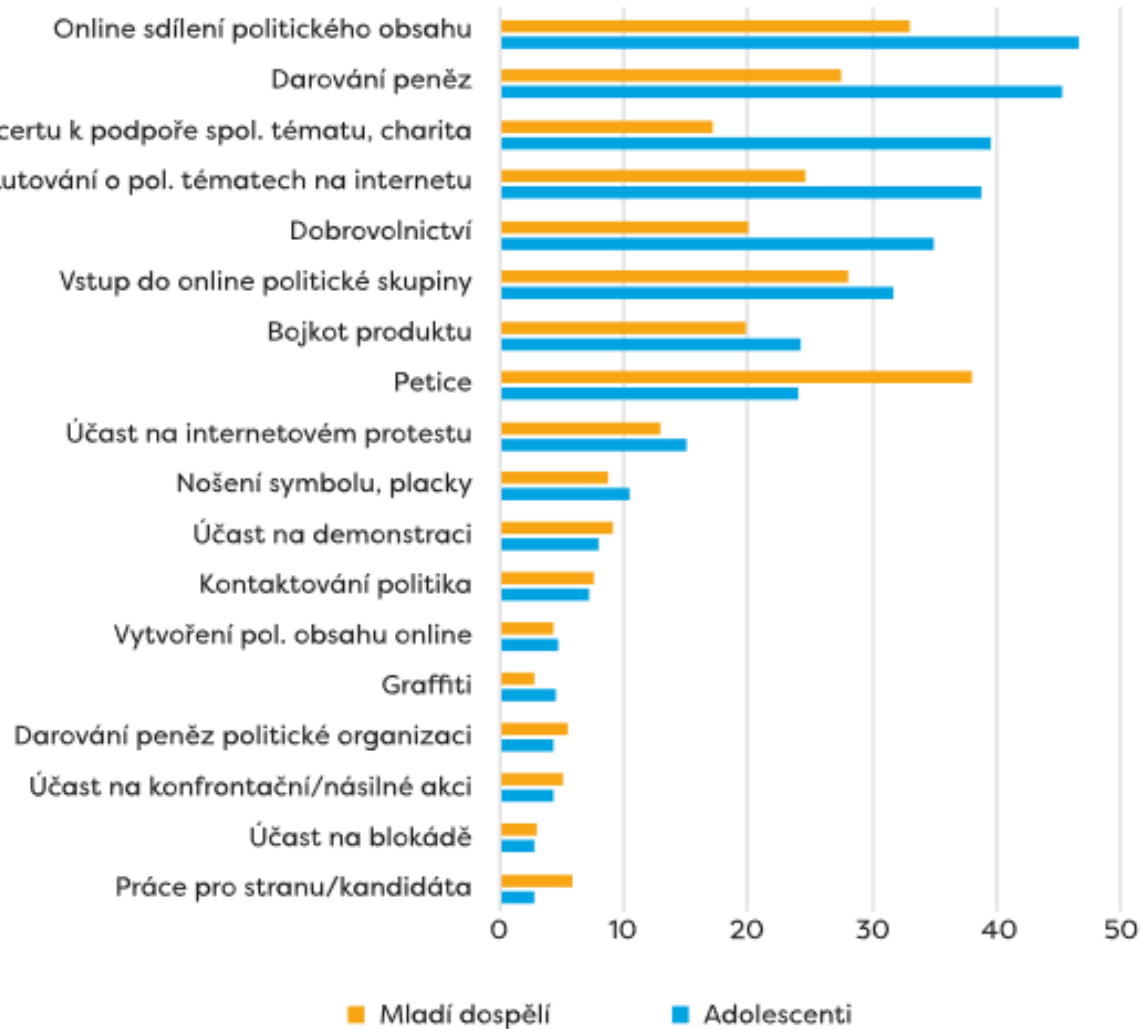
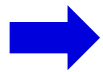
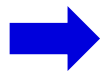
Výzkumný projekt CATCH-EyoU (2015 – 2018)

- dotazníkové šetření mezi studenty středních škol a pracujícími i studujícími mladými dospělými (2016)
- ohniskové skupiny se studenty středních škol (2017)

Za posledních 12 měsíců

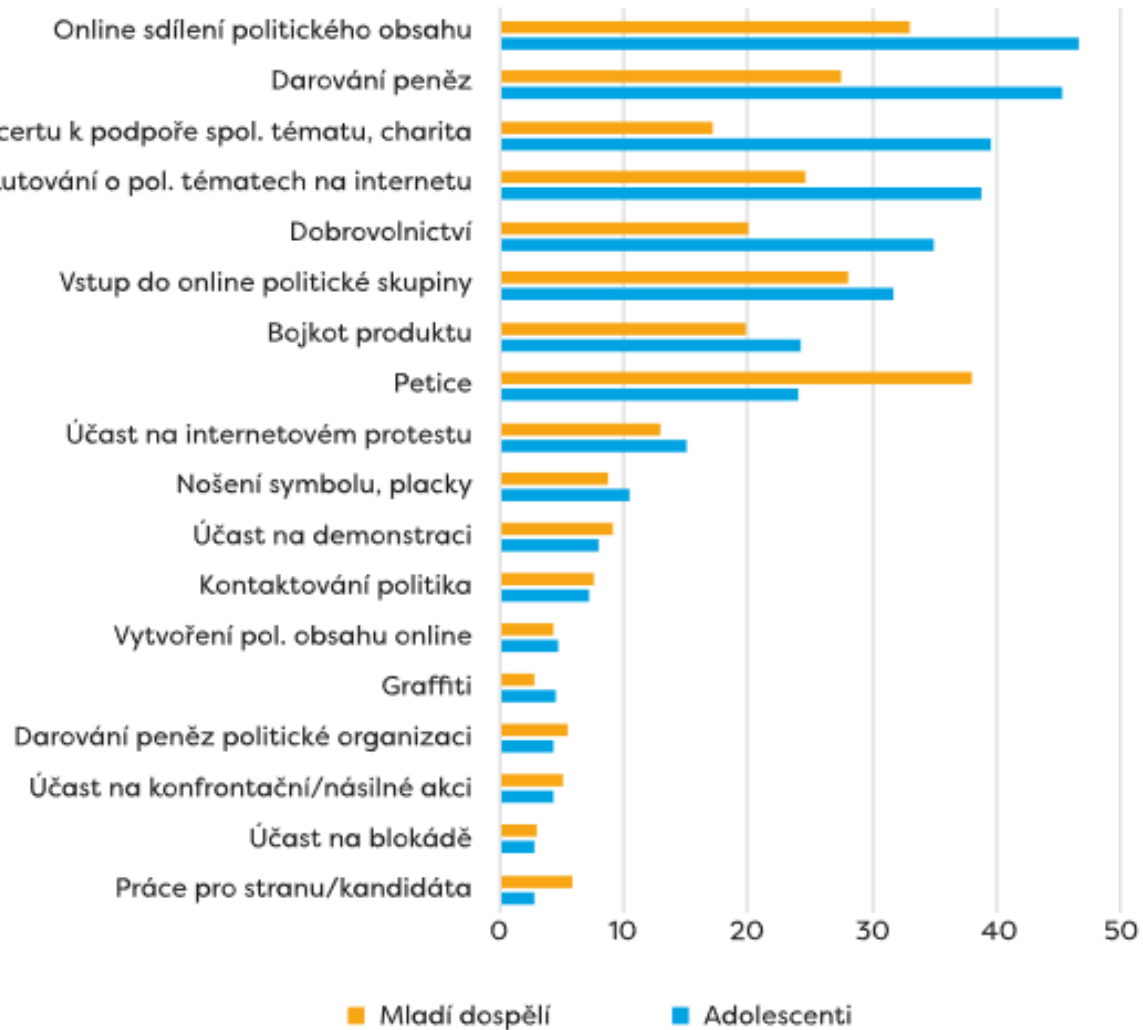

Za posledních 12 měsíců

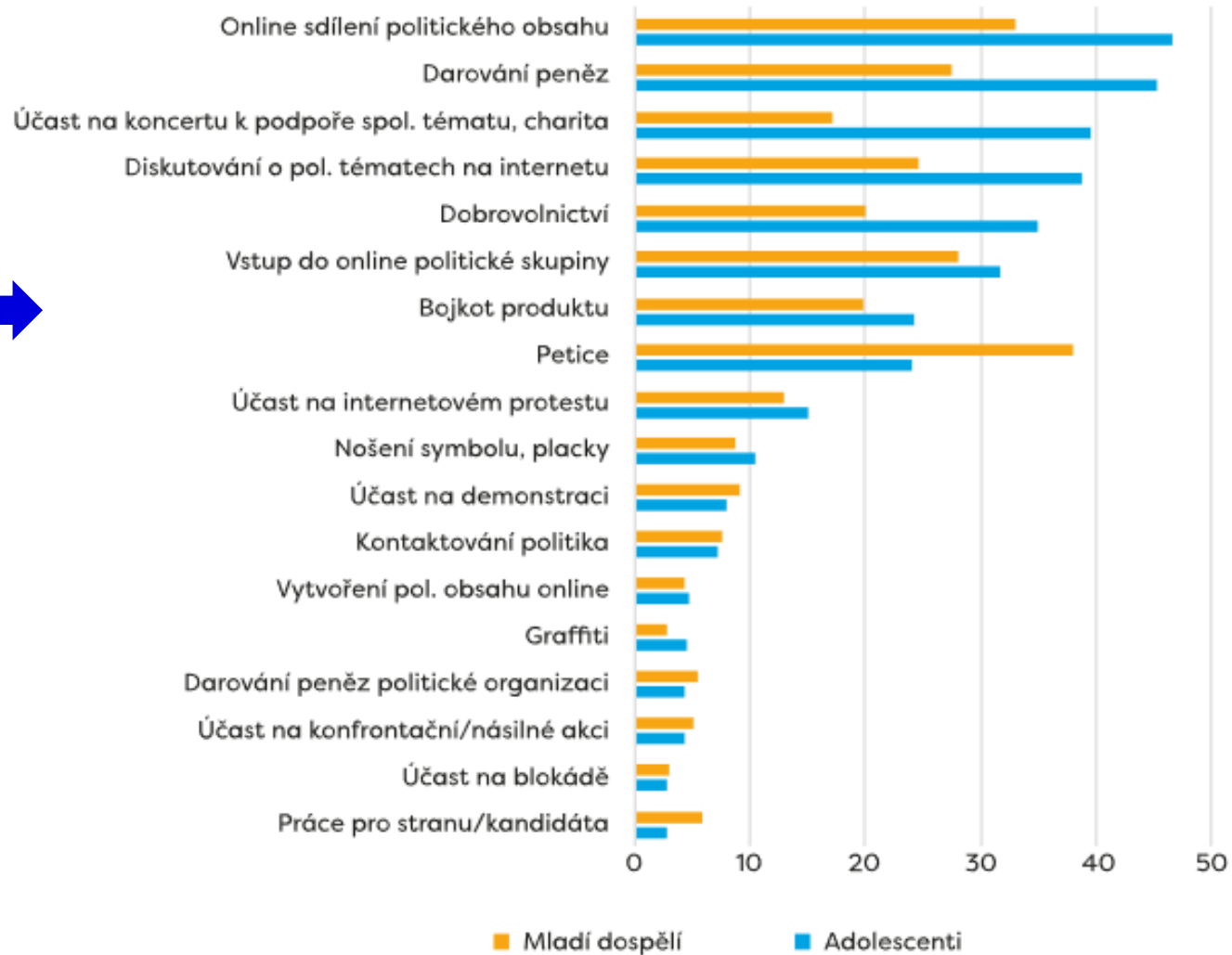
Internet

Za posledních 12 měsíců

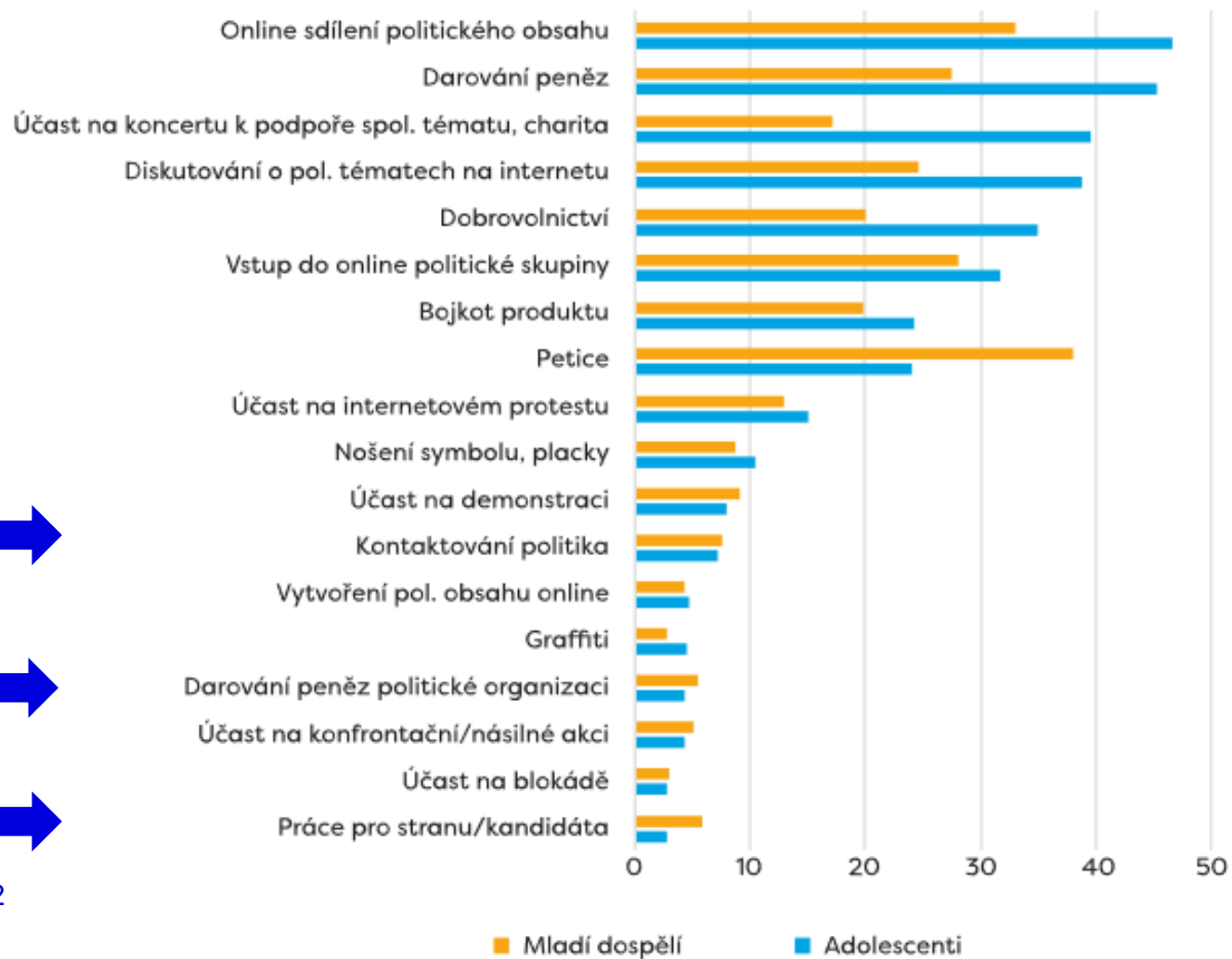
Dobrovolnictví a dobročinnost

Za posledních 12 měsíců

Konzumerismus

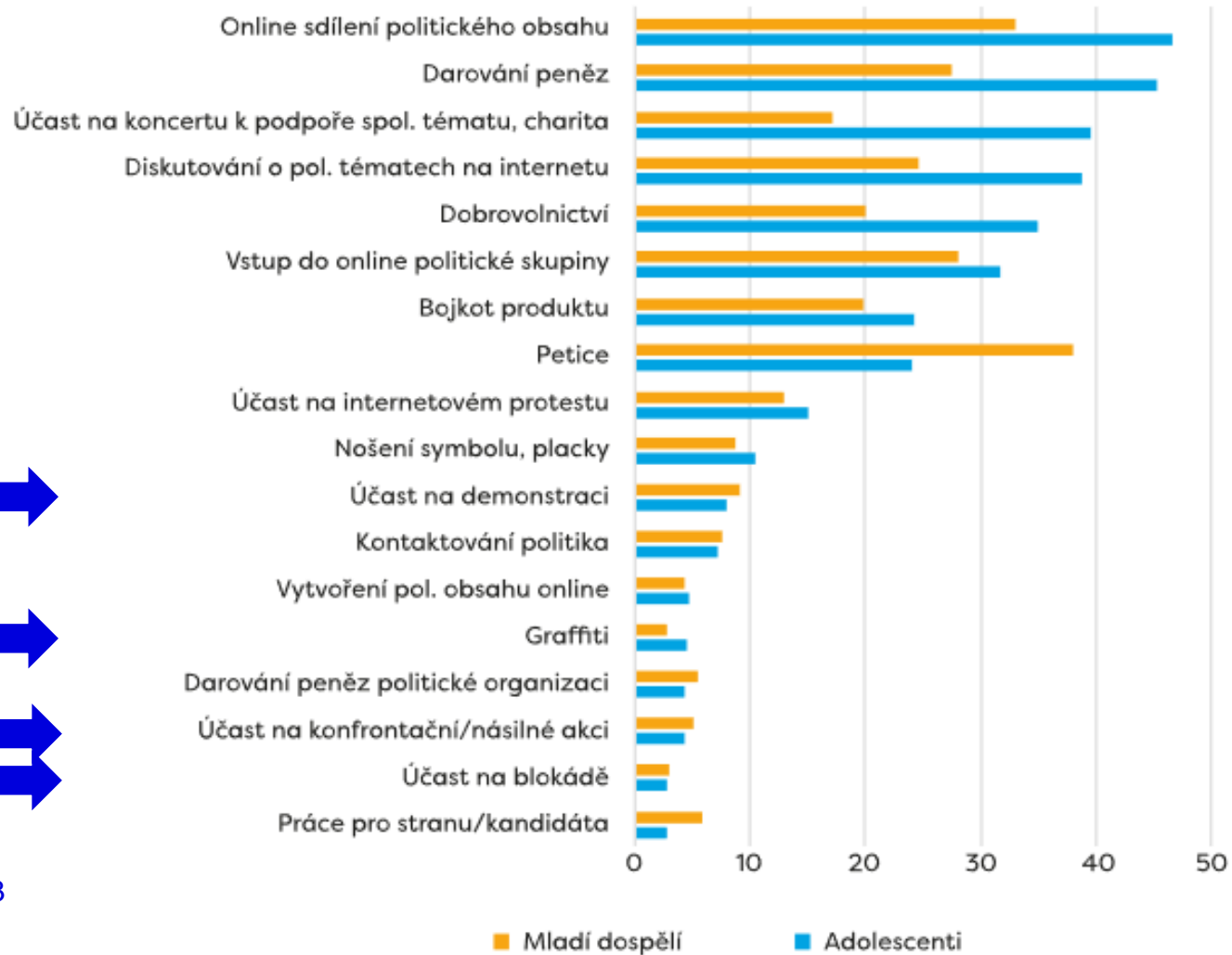
Za posledních 12 měsíců

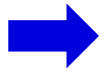
Institucionalizovaná
politika

Za posledních 12 měsíců

Protest a radikální
participace

Profily participace

	1	2	3	4
Petice	67	36	61	13
Demonstrace/stávka	59	3	18	1
Bojkot či nákup zboží	74	32	35	3
Nošení symbolu	66	5	17	1
Dobrovolná práce	76	49	28	5
Koncert či jiná charitativní akce	77	46	32	5
Darování peněz	78	66	34	10
Sdílení na sociálních sítích	74	39	80	15
Diskuze na internetu	77	28	68	9
Internetový protest	65	7	37	1
Připojení ke skupině na sociální síti	76	20	75	9
Psaní vzkazů na zdi	40	0	5	0
Obsazení budovy	31	1	3	0
Násilná konfrontace	48	1	7	0
Práce pro stranu/kandidáta	48	2	6	0
Kontaktování politiků/úředníků	52	4	13	1
Darování peněz politické skupině	47	6	1	0
Vytvoření online obsahu	42	0	9	0
	6 %	25 %	21 %	48 %

Profily participace

Pasivní

	1	2	3	4
Petice	67	36	61	13
Demonstrace/stávka	59	3	18	1
Bojkot či nákup zboží	74	32	35	3
Nošení symbolu	66	5	17	1
Dobrovolná práce	76	49	28	5
Koncert či jiná charitativní akce	77	46	32	5
Darování peněz	78	66	34	10
Sdílení na sociálních sítích	74	39	80	15
Diskuze na internetu	77	28	68	9
Internetový protest	65	7	37	1
Připojení ke skupině na sociální síti	76	20	75	9
Psaní vzkazů na zdi	40	0	5	0
Obsazení budovy	31	1	3	0
Násilná konfrontace	48	1	7	0
Práce pro stranu/kandidáta	48	2	6	0
Kontaktování politiků/úředníků	52	4	13	1
Darování peněz politické skupině	47	6	1	0
Vytvoření online obsahu	42	0	9	0
	6 %	25 %	21 %	48 %

Profily participace

Digitální

	1	2	3	4
Petice	67	36	61	13
Demonstrace/stávka	59	3	18	1
Bojkot či nákup zboží	74	32	35	3
Nošení symbolu	66	5	17	1
Dobrovolná práce	76	49	28	5
Koncert či jiná charitativní akce	77	46	32	5
Darování peněz	78	66	34	10
Sdílení na sociálních sítích	74	39	80	15
Diskuze na internetu	77	28	68	9
Internetový protest	65	7	37	1
Připojení ke skupině na sociální síti	76	20	75	9
Psaní vzkazů na zdi	40	0	5	0
Obsazení budovy	31	1	3	0
Násilná konfrontace	48	1	7	0
Práce pro stranu/kandidáta	48	2	6	0
Kontaktování politiků/úředníků	52	4	13	1
Darování peněz politické skupině	47	6	1	0
Vytvoření online obsahu	42	0	9	0
	6 %	25 %	21 %	48 %

„v pohotovostním režimu“ (E. Amnå)

Profily participace

Dobrovolníci

	1	2	3	4
Petice	67	36	61	13
Demonstrace/stávka	59	3	18	1
Bojkot či nákup zboží	74	32	35	3
Nošení symbolu	66	5	17	1
Dobrovolná práce	76	49	28	5
Koncert či jiná charitativní akce	77	46	32	5
Darování peněz	78	66	34	10
Sdílení na sociálních sítích	74	39	80	15
Diskuze na internetu	77	28	68	9
Internetový protest	65	7	37	1
Připojení ke skupině na sociální síti	76	20	75	9
Psaní vzkazů na zdi	40	0	5	0
Obsazení budovy	31	1	3	0
Násilná konfrontace	48	1	7	0
Práce pro stranu/kandidáta	48	2	6	0
Kontaktování politiků/úředníků	52	4	13	1
Darování peněz politické skupině	47	6	1	0
Vytvoření online obsahu	42	0	9	0
	6 %	25 %	21 %	48 %

Profily participace

Aktivní

	1	2	3	4
Petice	67	36	61	13
Demonstrace/stávka	59	3	18	1
Bojkot či nákup zboží	74	32	35	3
Nošení symbolu	66	5	17	1
Dobrovolná práce	76	49	28	5
Koncert či jiná charitativní akce	77	46	32	5
Darování peněz	78	66	34	10
Sdílení na sociálních sítích	74	39	80	15
Diskuze na internetu	77	28	68	9
Internetový protest	65	7	37	1
Připojení ke skupině na sociální síti	76	20	75	9
Psaní vzkazů na zdi	40	0	5	0
Obsazení budovy	31	1	3	0
Násilná konfrontace	48	1	7	0
Práce pro stranu/kandidáta	48	2	6	0
Kontaktování politiků/úředníků	52	4	13	1
Darování peněz politické skupině	47	6	1	0
Vytvoření online obsahu	42	0	9	0
	6 %	25 %	21 %	48 %

zájem
vlastní účinnost,
důvěra v instituce
vzdělanější
z měst
muži

Překážky

- Složitost politiky a málo informací
- Absence smysluplných alternativ mezi stranami a kandidáty
- Nízká důvěra ve vlastní schopnosti a strach ze sebevyjádření
- Pocit, že náš názor nikoho nezajímá

Podpora občanské participace?

Obvyklá představa: jestliže socializační činitelé (rodiče, škola, média atd.) vštíjí mladým lidem „vhodné“ postoje, mladí lidé se stanou odpovědnějšími, a tudíž aktivnějšími občany

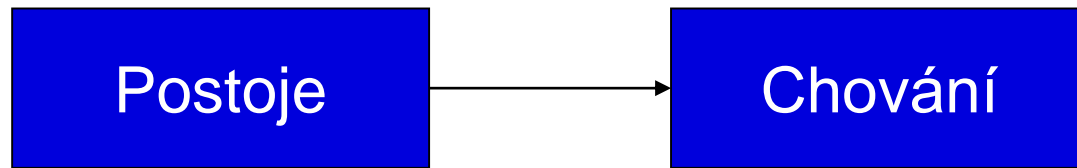
Které postoje souvisejí s participací

- Zájem o politiku
- Pocit vlastní (politické, občanské) účinnosti
 - Vnitřní
 - Vnější
- Občanská identita
 - Identifikace a pocit odpovědnosti za širší společenství, za ostatní spoluobčany
- Prodemokratické postoje

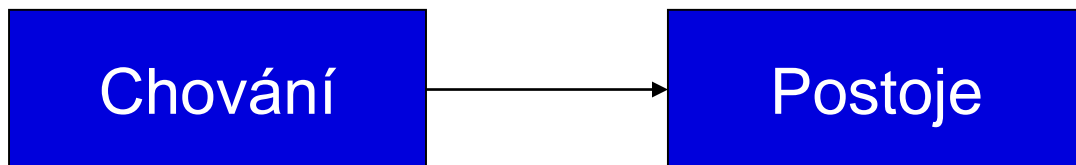
Postoje a participace – otázka kauzality

- Převážná většina studií efekt postojů na participaci pouze předpokládá, ale netestuje
- Korelace nemohou odpovědět na otázku, co předchází čemu
- Když je směr kauzality testován, je to především na dospělých
- Studie na adolescentech přinášejí důkazy spíše ve prospěch oboustranného působení
(Quintelier & Van Deth, 2014; Metzger, Ferris, & Oosterhoff, 2018)

Teoretická vysvětlení

Teorie plánovaného chování
(Ajzen, 1991)

Teorie kognitivní disonance
(Festinger, 1957)

Sebepercepční teorie
(Bem, 1972)

Příklad 1: Zájem, účinnost a participace

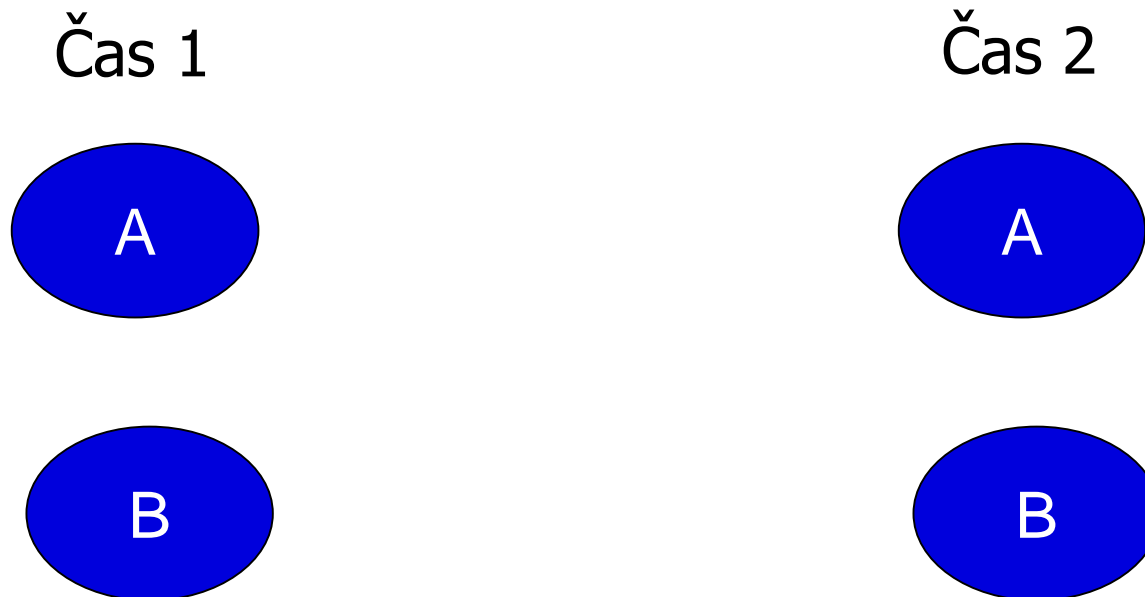
Šerek, J., Macháčková, H., & Macek, P. (2017). The chicken or egg question of adolescents' political involvement: Longitudinal analysis of the relation between adolescents' political participation, political efficacy, and interest in politics. *Zeitschrift für Psychologie*, 225(4), 347-356.

Cíl studie

Zjistit směr působení mezi třemi typy postojů (zájem o politiku, vnitřní účinnost, vnější účinnost) a třemi typy participace (protestní, reprezentativní, dobrovolnictví) ve střední a pozdní adolescenci

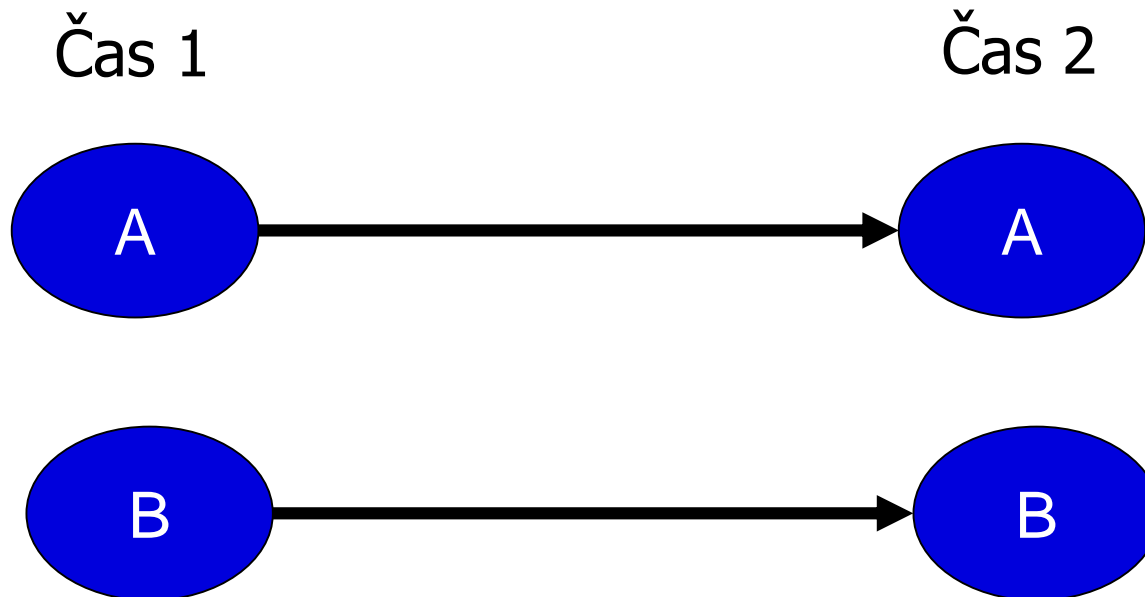
Jak zjistit směr působení?

Longitudinální studie – opakované měření týchž osob

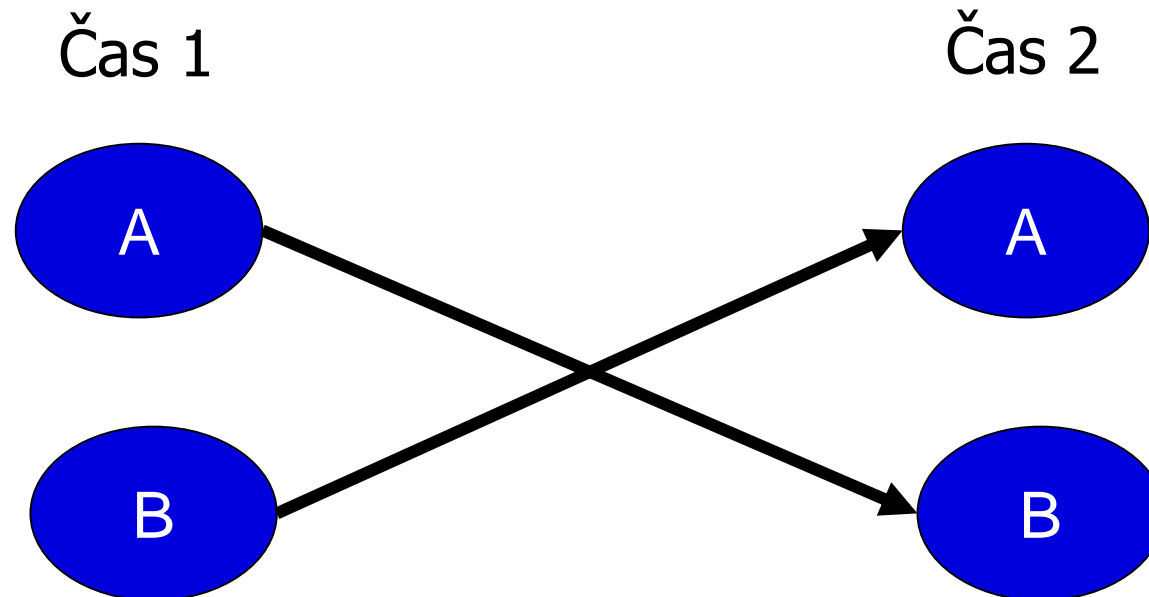
Jak zjistit směr působení?

Longitudinální studie – opakované měření týchž osob

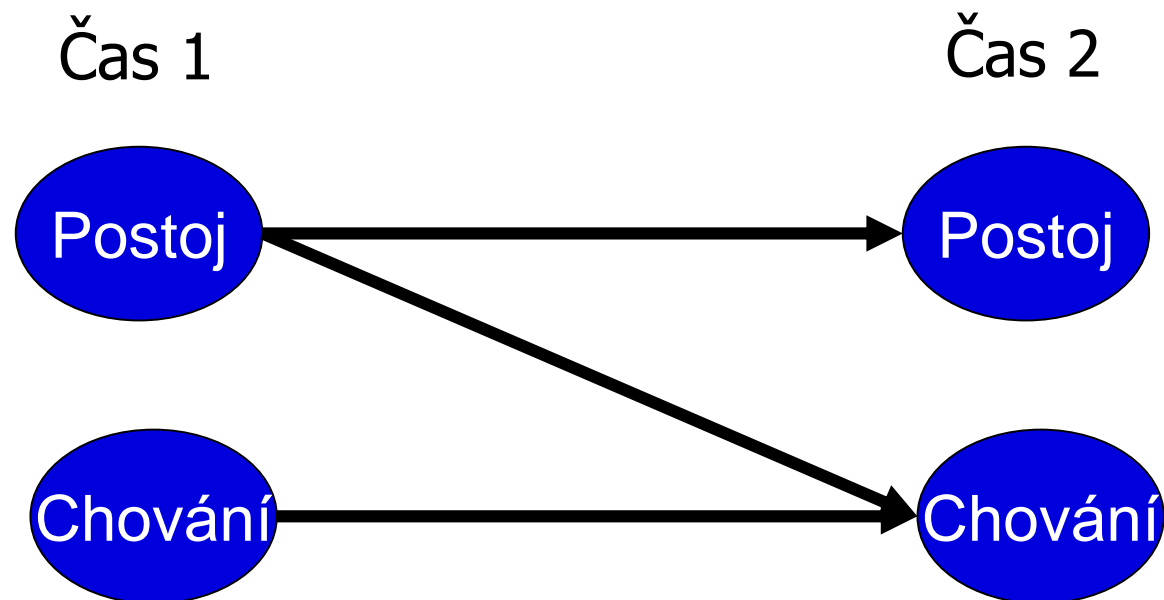
Jak zjistit směr působení?

Longitudinální studie – opakované měření týchž osob

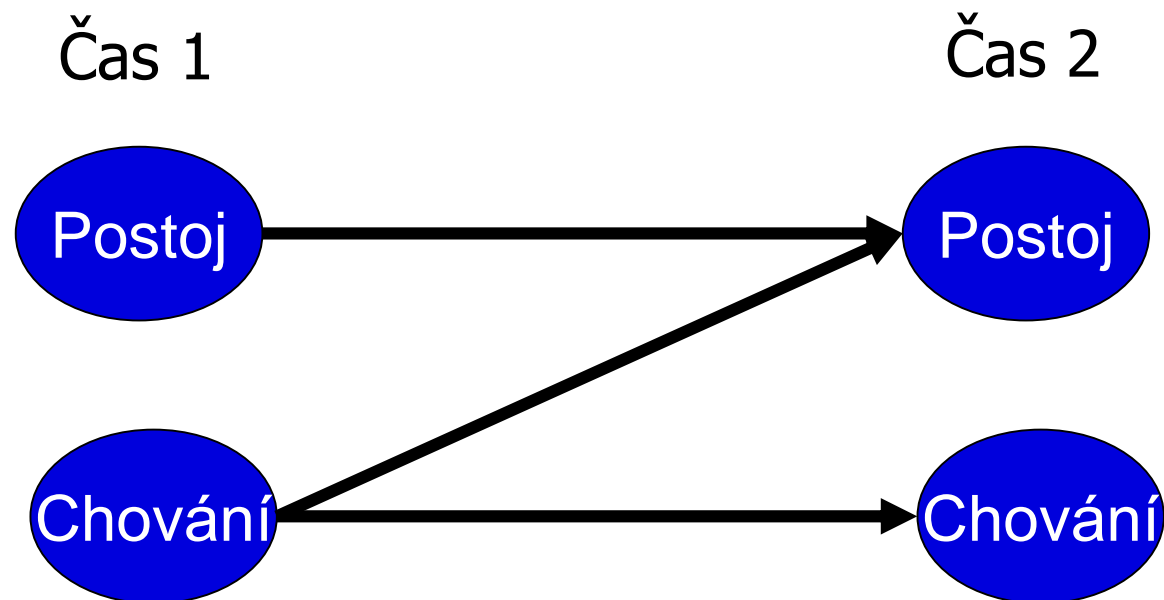
Jak zjistit směr působení?

Longitudinální studie – opakované měření týchž osob

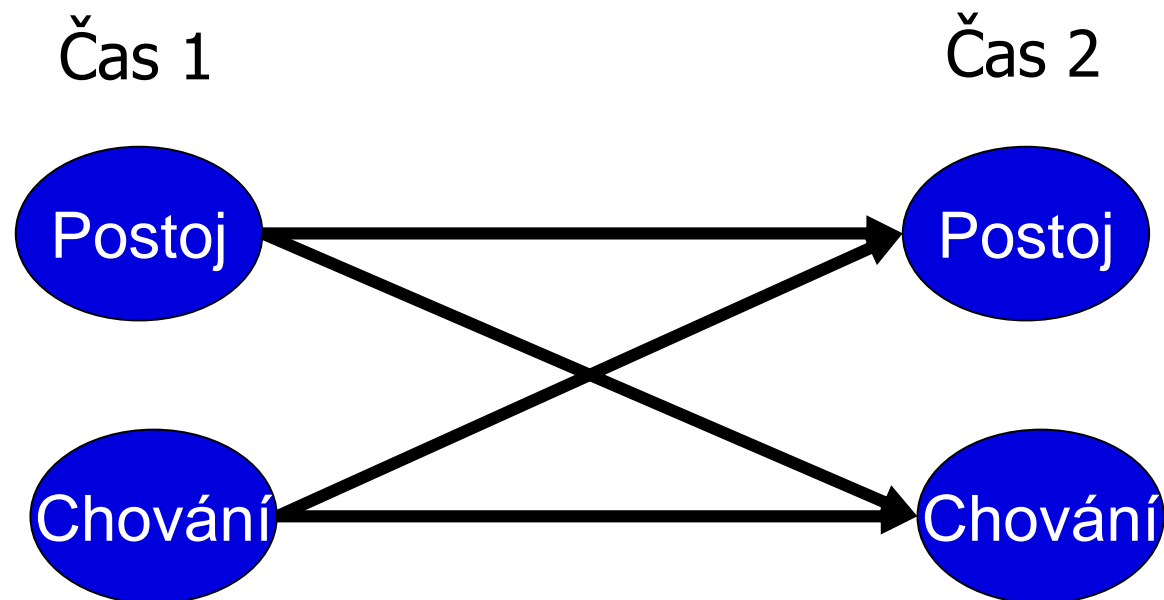
Jak zjistit směr působení?

Longitudinální studie – opakované měření týchž osob

Jak zjistit směr působení?

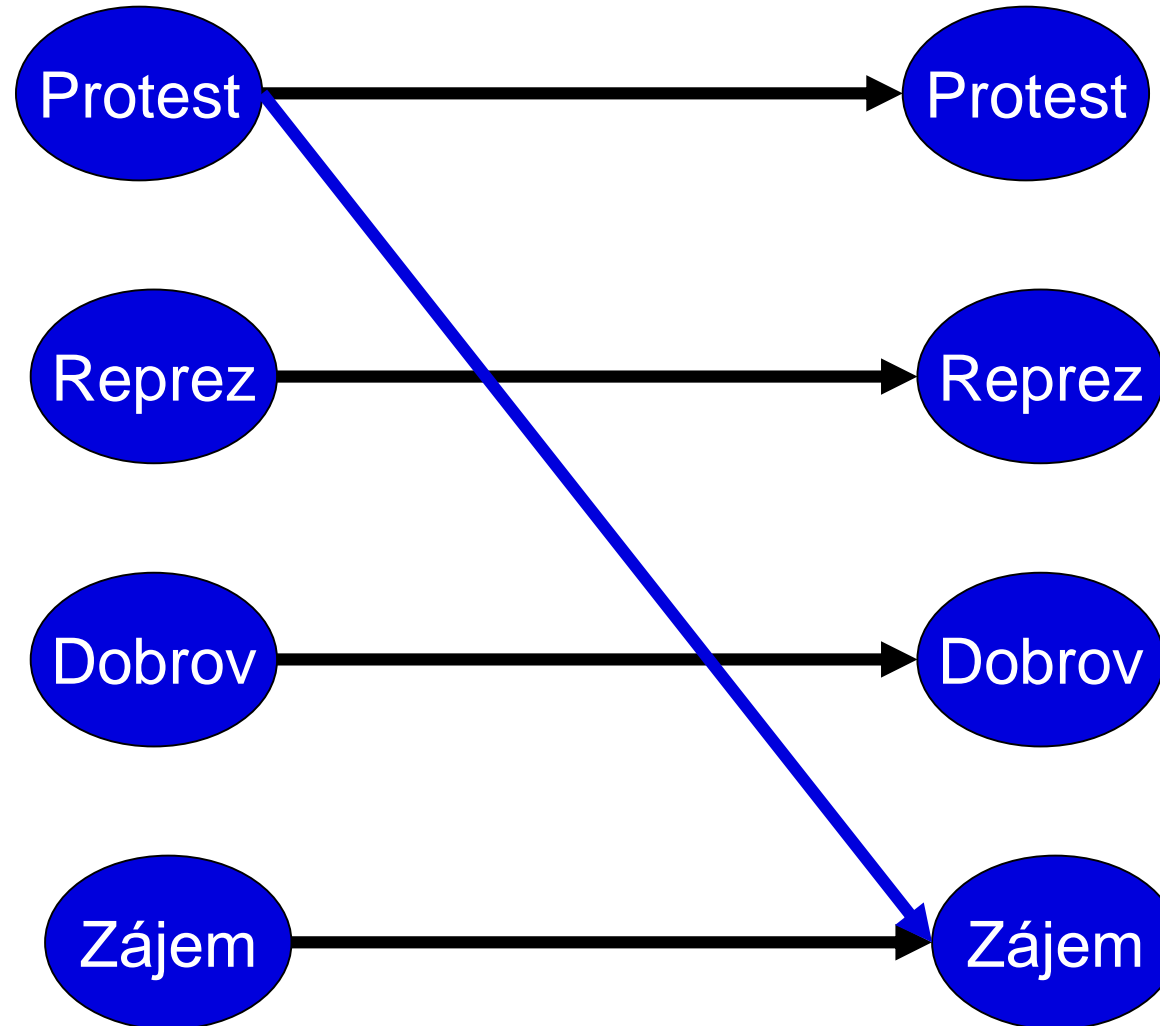
Longitudinální studie – opakované měření týchž osob

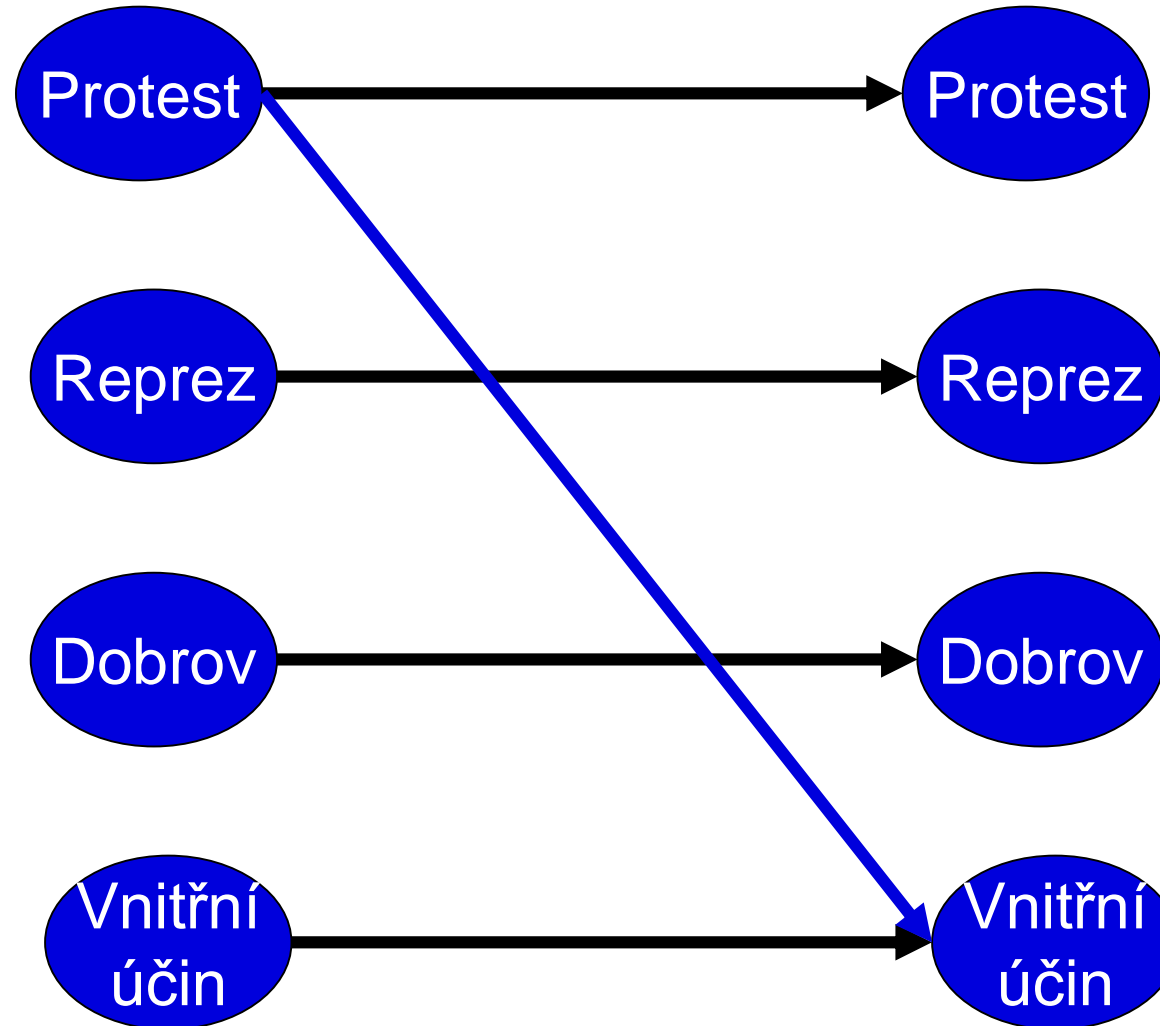
Data

- 768 středoškoláků (54 % žen, 66 % SOŠ/SOU)
- Dva časy měření
 - Květen/červen 2014
 - Listopad/prosinec 2015
- Věk v čase 1 = 15,97

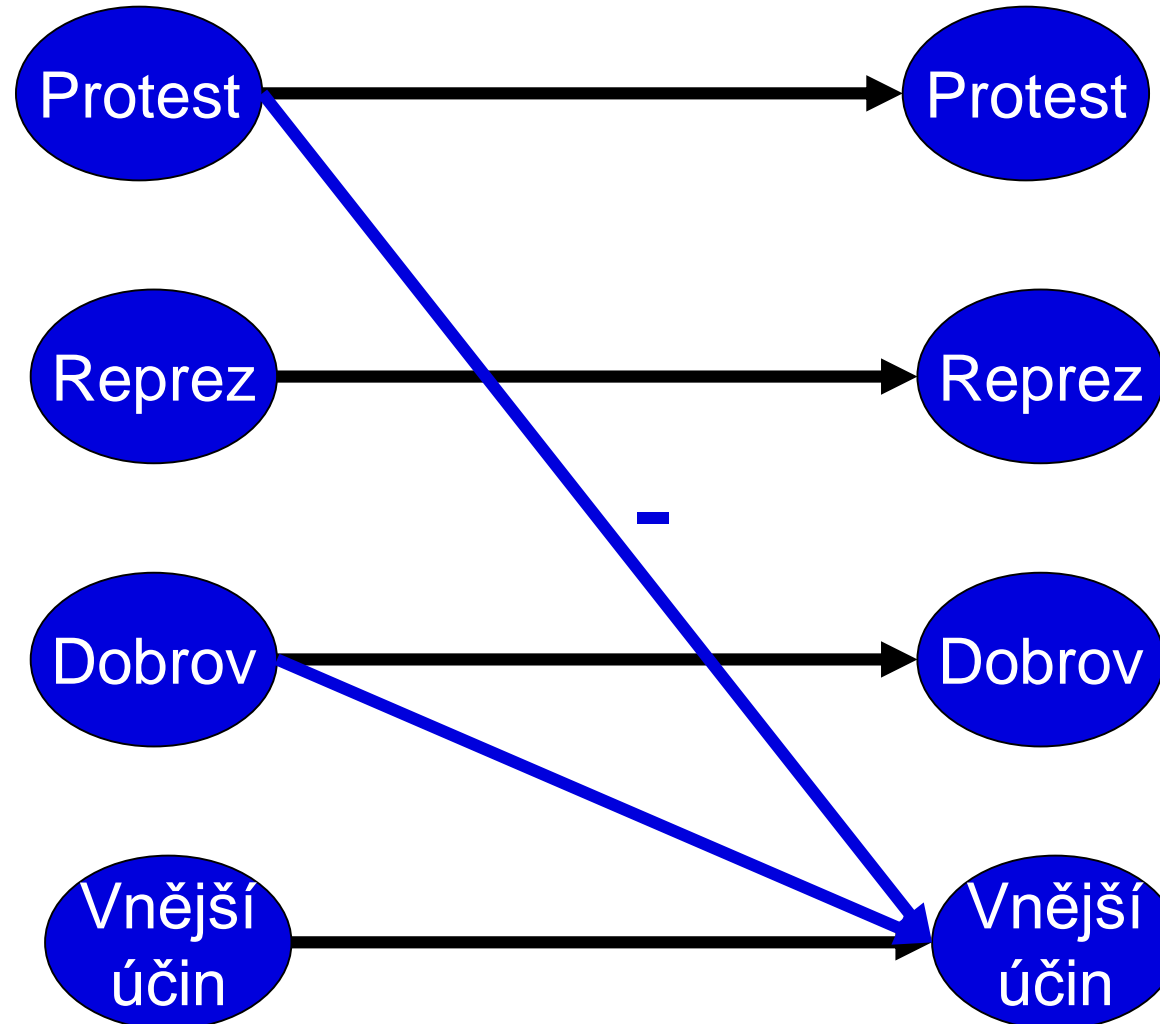
Výsledky

Výsledky

Výsledky

Výsledky

- Participace v našich datech předchází postojům, nikoli postoje participaci
- Záleží na typu participace
 - Protestní participace předpovídá vyšší zájem a vnitřní účinnost, ale nižší vnější účinnost
 - Dobrovolnictví předpovídá vyšší vnější účinnost
 - Reprezentační participace je bez efektu

Výsledky

- Zjištění jsou v souladu se zmíněnými studii, ale mohou být specifická pro dané vývojové období
- Působení postojů na participaci se může odehrávat v delším časovém horizontu, než pokrývají naše data

Příklad 2: Postoje k demokracii

Šerek, J. & Lomičová, L. (2020). Adolescents' transitions between different views on democracy: Examining individual-level moderators. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 66, Jan-Feb, 101104.

<https://doi.org/10.1016/j.appdev.2019.101104>

Cíle studie

- Jaké pohledy na demokracii lze identifikovat u českých adolescentů?
- Jak se tyto pohledy proměňují během druhé poloviny adolescence?
- Souvisejí proměny v pohledech na demokracii s občanskou participací adolescentů a jejich vztahem ke společenským autoritám?

Předpoklady

- Pojetí demokracie u adolescentů reflektuje více demokratických principů, je nicméně silně orientováno na majoritní rozhodování (Flanagan, Gallay, Gill, Gallay, & Nti, 2005; Nieuwelink, Dekker, Geijsel, & ten Dam, 2016)
- Nedávný výzkum z Nizozemí naznačuje, že se orientace na majoritní rozhodování v průběhu adolescence spíše prohlubuje než snižuje (Nieuwelink, ten Dam, Geijsel, & Dekker, 2017)

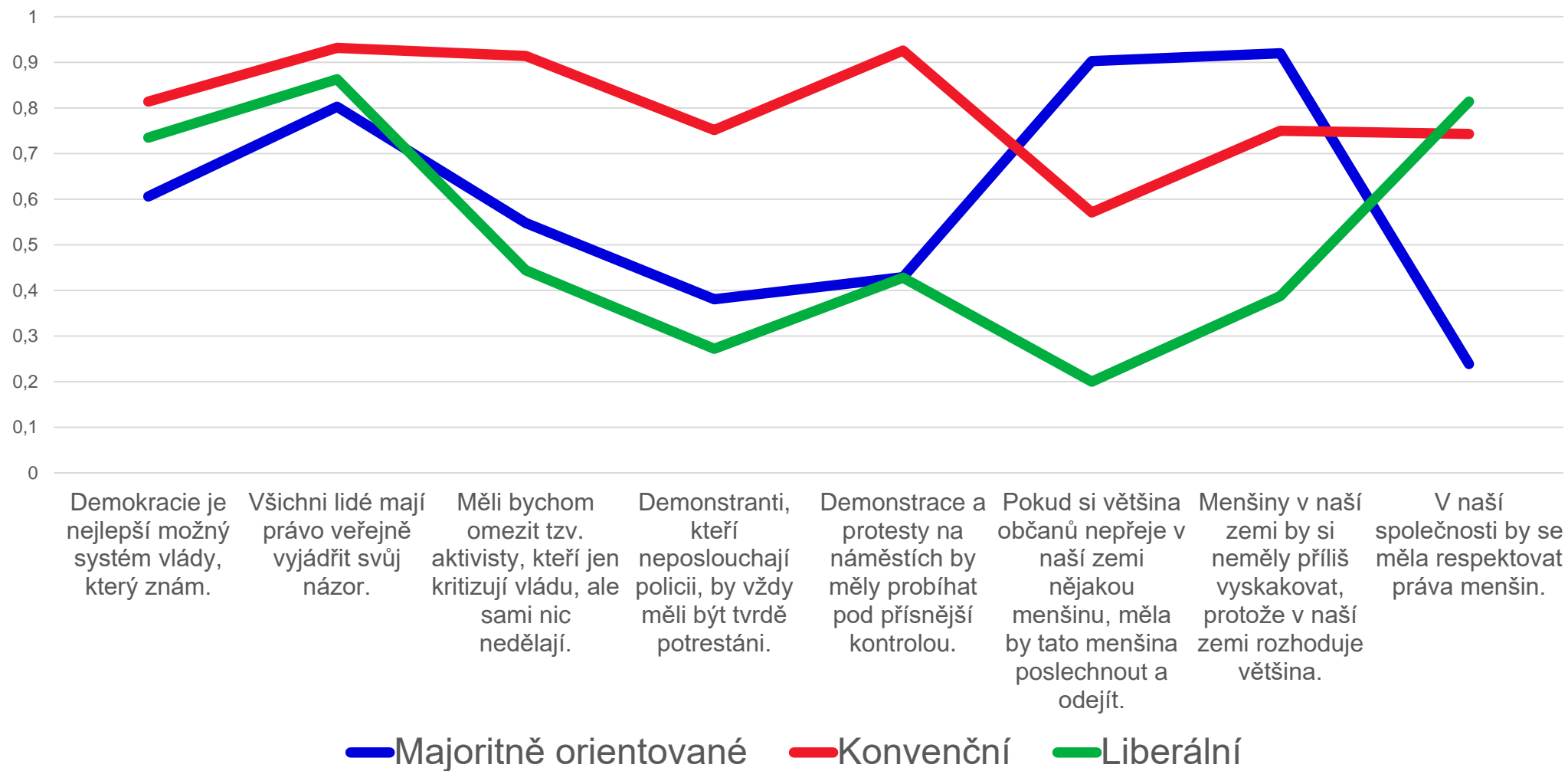
Předpoklady

- Občanská participace formuje politické postoje adolescentů, může tedy přispívat i k proměnám toho, jak adolescenti nahlíží na demokracii
- K proměnám nahlížení na demokracii může přispívat rovněž vztah ke společenským autoritám, které demokracii vykonávají

Pohled na demokracii (% souhlas)

		Čas 1	Čas 2	Rozdíl
D1	Demokracie je nejlepší možný systém vlády, který znám.	67	76	***
D2	Všichni lidé mají právo veřejně vyjádřit svůj názor.	86	87	
D3	Měli bychom omezit tzv. aktivisty, kteří jen kritizují vládu, ale sami nic nedělají.	60	65	*
D4	Demonstranti, kteří neposlouchají policii, by vždy měli být tvrdě potrestáni.	43	49	*
D5	Demonstrace a protesty na náměstích by měly probíhat pod přísnější kontrolou.	59	58	
D6	Pokud si většina občanů nepřeje v naší zemi nějakou menšinu, měla by tato menšina poslechnout a odejít.	51	62	***
D7	Menšiny v naší zemi by si neměly příliš vyskakovat, protože v naší zemi rozhoduje většina.	63	74	***
D8	V naší společnosti by se měla respektovat práva menšin.	64	55	***

Výsledky – tři pojetí demokracie

Výsledky – s čím pojetí demokracie souvisí

	Majoritně orientované	Konvenční	Liberální
Čas 1	31%	31%	38%
Čas 2	39%	33%	28%
Pohlaví (žena)	39%	62%	60%
Typ školy (gymnázium)			
VŠ vzdělání rodičů			
Důvěra v instituce	1.87	2.24	2.11
Autoritářství	2.82	2.99	2.62
Protestní participace	1.43	1.27	1.38
Reprezentační participace			
Dobrovolnictví			

Výsledky – změny v čase

- Pravděpodobnost stability mezi časy 1 a 2
 - Majoritně orientované pojetí: **89 %**
 - Konvenční pojetí: **86 %**
 - Liberální pojetí: **61 %**
- Pravděpodobnost přechodu od liberálního pojetí k ...
 - Majoritně orientovanému: **26 %**
 - Konvenčnímu: **13 %**

Výsledky – co způsobuje změny v čase

- Adolescenti s nižší **důvěrou v instituce** mají vyšší pravděpodobnost ($p(m|l) = .41$) přechodu k majoritně orientovanému pojetí než adolescenti s vyšší důvěrou ($p(m|l) = .13$)
- Adolescenti, kteří **neparticipují**, mají vyšší pravděpodobnost ($p(k|l) = .30$) přechodu ke konvenčnímu pojetí než adolescenti, kteří participují ($p(k|l) = .03$)

Výsledky

- Potvrzeno zjištění o tendenci adolescentů posunovat se směrem k majoritnímu pojetí demokracie
- Na základě daných dat ale nelze říci, zda jde o vývojový trend, či posun vyvolaný kontextem
- Důvěra v instituce a participace jako „protektivní“ faktory – další ilustrace efektu občanské participace na postoje

Příklad 3: Dobrovolnictví a identita

Šerek, J. (2017). What's the matter with civil society? The declining effect of civic involvement on civic identity among Czech adolescents. *Youth & Society*, 49(7), 879-901.

Cíl studie

Ověřit, zda je efekt dobrovolnictví na občanskou identitu u adolescentů stabilní napříč různými kontexty

Předpoklady

- Dobrovolnictví (a obecně zapojení do spolkového života) poskytuje adolescentům významnou příležitost posilovat svou občanskou identitu (Kirshner, 2009; Hansen, Larson, & Dworkin, 2003; Hardy, Pratt, Pancer, Olsen, & Lawford, 2011; Pearce & Larson, 2006; Youniss & Yates, 1996)
- Například v České republice se však kontext dobrovolnictví výrazně proměnil (90. léta vs. současnost) a je otázkou, zda se neproměnily rovněž dopady dobrovolnictví

Data

Studenti v osmém a desátém roce vzdělávání

- Kohorta 1 – 1995 (n = 1127)
- Kohorta 2 – 2010 (n = 976)

Výsledky

– Mezi lety 1995 a 2010

- Pokles dobrovolnictví (46% → 28%)
- Stabilní úroveň spolkového života – zapojení do organizací (67 % a 65 %)
- Stabilní úroveň občanské identity

– Zatímco v roce 1995 dobrovolná práce přispívala k silnější občanské identitě, v roce 2010 tento vztah již neexistoval

- Dobrovolnictví se stalo provázanější se zapojením do organizací
- Dobrovolnictví i zapojení do organizací se stalo silněji determinované ekonomickou situací rodiny

Výsledky

- Možným vysvětlením je postupná profesionalizace občanské společnosti (a dobrovolnictví)
- Participace není automatickým generátorem pozitivních občanských postojů, ale její konkrétní dopady jsou spoluurčeny širším kontextem

Shrnutí

1. Občanská participace mladých lidí často není výrazem jejich předpřipravených postojů, ale spíše prostředkem, skrze nějž se tyto postoje teprve tvoří
2. Různé typy participace a různé kontexty se výrazně liší v tom, jaké postoje (a zda vůbec) se v nich formují

Praktické důsledky

„Stávkuju, abych se vyhnul matice ...“

- Občanská participace adolescentů (alespoň zpočátku) nemusí být vedena „ušlechtilými“ občanskými motivy – a není to špatně
- Je mylné (a potenciálně škodlivé) očekávat, že všichni participující adolescenti musí být dobře informovaní a občansky uvědomělí

Praktické důsledky

Předávání postojů vs. poskytování příležitostí pro jejich utváření

- Je možná efektivní výuka postojů k občanství a demokracii, aniž by její součástí byla osobní zkušenost s občanskou participací?

Praktické důsledky

Není zkušenost jako zkušenost

- Občanská participace může související postoje posilovat, nechávat netknuté, ale i oslabovat – záleží na její formě i širším kontextu
- Základ všech praktických intervencí

Děkuji za pozornost

serek@fss.muni.cz